

Cuprins

ÉLISABETH ROUDINESCO

Jacques Lacan

Schița unei vieți,
istoria unui sistem de gândire

Traducere din franceză de
Delia Șepețean Vasiliu

Cuvânt-înainte de Gheorghe Brătescu

3
TREI

Cuprins

11	<i>Cuvânt-înainte (la ediția română din 1998)</i>
15	<i>Nota traducătorului (ediția a doua revizuită, 2018)</i>
19	<i>Prefață la ediția română (1998)</i>
21	<i>Avertisment</i>
23	<i>Mulțumiri</i>
27	Partea întâi. Figuri paterne
29	I. Negustori de oțet
39	II. Profiluri din camera de gardă
44	III. Maeștri ai psihiatriei
51	Partea a doua. Nebunii feminine
53	I. Povestea Margheritei
64	II. Elogiul paranoiei
70	III. Lectura lui Spinoza
78	IV. Surorile Papin
83	Partea a treia. Maturitatea
85	I. Viață privată, viață publică
97	II. Fascismul: prăbușirea legendei vieneze
101	III. Școala filosofiei: în jurul lui Alexandre Koyré
118	IV. Marienbad
129	Partea a patra. Povestiri de familie
131	I. Georges Bataille & Cie
147	II. Între Lucien Febvre și Édouard Pichon
155	Partea a cincea. Războiul, pacea
157	I. Marsilia, Vichy, Paris

172 II. Meditație asupra libertății umane

179 III. Viață dublă

189 IV. Întâlnire ratată cu Melanie Klein

195 **Partea a șasea. Elemente ale unui sistem de gândire**

197 I. Teoria curei, structurile de înrudire

212 II. Omagiu vibrant lui Martin Heidegger

223 III. Destine intersectate: Jacques Lacan și Françoise Dolto

233 IV. Banchetul, furtuna

247 V. *Structura, numele tatălui*

273 **Partea a șaptea. Puterea și gloria**

275 I. Dialog cu Louis Althusser

288 II. „Întemeiez“: Kant împreună cu Sade

297 III. *Scrierile*: portretul unui editor

307 IV. Despre revoluție: Jean-Paul Sartre și Jacques Lacan,
 contemporani în alternanță

321 **Partea a opta. Căutarea absolutului**

323 I. Dorința de Orient, doliuri succesive

329 II. Matheme și noduri borromeene

352 III. Psihanaliza, gradul zero

365 IV. Mormânt pentru un faraon

375 **Partea a noua. Moșteniri**

377 I. Povestea Seminarului

390 II. Franța freudiană: bilanț

403 *Abrevieri*

407 *Note*

449 *Bibliografie generală a lucrărilor lui Lacan*

491 *Anexe*

501 *Bibliografia articolului lui Jacques Lacan referitor la familie*

505 *Genealogie*

509 *Indice de nume proprii*

527 *Indice de concepte și noțiuni*

Negustori de oțet

În inima cetății Orléans, încă de pe vremea domniei primilor Capețieni, secretele de fabricare erau atât de bine păstrate, încât până și experții de la sfârșitul secolului al XIX-lea mai credeau în legenda neagră ce spunea că oțetul era făcut din excremente umane. Astfel, chiar și un specialist serios ca Domachy povestea că unii întreprinzători s-au gândit să transforme încaperile în care se păstra vinul în locuri de urinat unde muncitorii erau trimiși să se ușureze. În câteva zile, lichidul se prefăcea într-un oțet de calitate, ce nu mai păstra nicio urmă din substanța care a ajutat la fermentare.

Din tată în fiu, bufetarii, bucătarii specialiști în sosuri, măștrii oțetari, fabricanții de muștar au făcut tot ce le-a stat în putere pentru a contesta această rumoare: ea discredita o tradiție de meșteșugari ce se pierdea în negura timpurilor. Iar pentru a răspunde acestei provocări, importanta breaslă îi invoca pe glorioșii strămoși ai unor vremuri eroice. Astfel, se amintea că Hannibal a reușit să deschidă drumul Alpilor în calea elefanților săi, răspândind în zăpadă mari cantități din prețiosul lichid, sau faptul că Cristos și-a potolit setea pe muntele Golgota punându-și pe buze o pânză umezită pe care i-a dat-o un soldat beat. La fel de vechi ca și vița-de-vie, oțetul era vinul săracilor, al cerșetorilor și al soldaților.

Multă vreme, dogarii și podgoreni au făcut casă bună cu fabricanții de oțet. Primii reparau butoaiile în atelierele lor, ceilalți păstrau în pivnițe zeci de vase. Breasla se ocupa și de comerț, protejându-i pe meșteșugari de valul întreprinzătorilor. Aceste tradiții ale Vechiului Regim au fost măturate de Revoluție, care a adus cu ea expansiunea liberalismului economic.

În 1824, un salariat al firmei Greffier-Hazon, Charles-Prosper Dessaux, a profitat de ampla mișcare de industrializare ce îi cuprinsese pe fabricanții de oțet pentru a-și crea propria firmă. La vârsta de treizeci și patru de ani, el a devenit deci principalul concurent al fostului său patron. Cu toate acestea, peste doi ani, preocupat de eficiență, cei doi bărbați au hotărât să se asocieze. Și, pentru a pecetlui această legătură economică, au aranjat o căsătorie între moștenitorii lor. Așa s-a făcut că Charles-Laurent Dessaux, până nu demult un copil, a fost invitat să o ia de soție pe tânăra Marie-Thérèse Aimée Greffier-Vandais. Cele două întreprinderi au fuzionat, iar conducerea noului imperiu a fost încredințată familiei Dessaux. Tatăl și fiul s-au înțeles de minune, iar afacerile au fost înfloritoare.

Încă de la începutul secolului, fabricanții de oțet din regiunea Orléans adoptaseră metodele lui Chaptal care, pe urmele lui Lavoisier, descrieseră procesul de acetificare. Datorită acestei decizii, precum și calității vinurilor albe de pe colinele

Loirei, au reușit să asigure producției lor un renume universal. Faimosul procedeu orleanez, admirat în lumea întreagă, se baza pe acțiunea bacteriei *mycoderma aceti*, răspunzătoare de oxidarea alcoolului din vin.

Începând cu anul 1821, breasla ce reunea toate firmele producătoare din Orléans s-a decis să celebreze în ziua Adormirii Maicii Domnului sărbătoarea oțetului. Între Ioana d'Arc și Fecioara Maria, bătrânul oraș de pe malurile Loirei își manifesta cu mândrie totală și nestrămutată azeziune la credința catolică. Și, totuși, în ciuda acestei fervori și a acestei unanimități, familiile erau sfâșiate de dispute politice. Când Charles-Prosper a ajuns la vârsta pensionării, a constatat cu tristețe că cei doi fii ai săi nu vor reuși niciodată să se înțeleagă. Cel mare, Charles-Laurent, era bonapartist, iar Jules, cel de-al doilea, avea convingeri republicane. Pentru întreprindere, această divizare era un dezastru. Cu toate încercările sale de împăcare, tatăl și fondatorul dinastiei nu a putut evita scindarea acesteia în două ramuri. În 1850, Jules a înființat o firmă concurentă, lăsându-l pe fratele său mai mare să se ocupe singur de afacerile familiei Dessaux și fiii. Acesta din urmă a făcut o primire triumfală loviturii de stat a prințului Napoleon și a preluat cu entuziasm modul de viață specific celui de-al Doilea Imperiu. Violent și trândav, el prefera vânatoarea, libertinajul și plăcerile mesei și neglija administrarea întreprinderii. După șaisprezece ani de domnie, care era cât pe ce să-l ducă la ruină, a hotărât să și-l asocieze pe primul său fiu, Paul Dessaux, la conducerea afacerilor.

Distrugerea viței-de-vie de filoxeră a început în aceeași perioadă în care Pasteur realiza primele modificări ale tehnicilor de fabricare a oțetului. Cu ocazia celebrei sale conferințe despre fermentarea acetică, savantul a adus dovada acțiunii oxidante a mycodermei, deschizând astfel calea cercetărilor asupra modului de a distruge, prin încălzire rapidă, fermenții răspunzători de numeroase boli care împiedicau procesul normal de acetificare.

În timp ce podgoreniile își refăceau cu mare greutate plantațiile, iar fabricanții de oțet se bucurau de invențiile științifice ale lui Pasteur, pe piață a apărut un redutabil concurent: oțetul din alcool. S-a declanșat o luptă crâncenă în urma căreia numeroase fabrici fidele tradiției oțetului din vin au trebuit să-și închidă porțile.

Tocmai în acea perioadă, conducerea renumitei firme a fost preluată de Ludovic Dessaux, după moartea prematură a fratelui său mai mare. Individul avea geniu: în treizeci de ani de muncă neobosită a transformat oțetăria moștenită de la tatăl său într-o uzină modernă. Situate pe rue Tour-Neuve, la numărul 17, localurile formau un fel de insulă pe suprafața imensă a căreia se aflau clădirile întunecate din piatră, destinate fabricării și stocării butoaielor pentru prețiosul „vin de masă”. Stăpânul lor trăia împreună cu familia între zidurile austere ale întreprinderii în care, zi și noapte, lucra o populație de muncitori ce va atinge în 1900 cifra de o sută optzeci de persoane.

Pentru a lupta împotriva concurenței, Ludovic a avut năstrușnica idee de a fabrica în propriile sale cuve oțet din alcool. A putut astfel să supraviețuiască și, deopotrivă, să salveze tradiția: oțetul din alcool pe care îl fabrica era folosit la conservarea castraveților, iar oțetul din vin, la consumul de masă. Vrând să sprijine comercializarea produselor sale, el a devenit campionul unui nou mod de comunicare în masă: publicitatea. Printr-o etichetă ce spunea că firma Dessaux și fiii

a fost creată în 1789, a reușit să-și impună marca în toate băcăniile din Franța și din Navarra, pentru ca apoi să pornească la cucerirea pieței coloniale. Punerea în circulație a etichetei urmărea să acrediteze legenda conform căreia Charles-Prospere crease firma în anul Revoluției. Or, el se născuse în 1790. Cu ajutorul unei cronologii cel puțin fanteziste, era deci investit cu un rol ce nu-i aparținea. Să fi fost oare vorba, imediat după instaurarea Republicii, de preocuparea de a aminti că întreprinderea Dessaux și fiii s-a născut din vechea firmă Greffier-Hazon, cu care ulterior a fuzionat?

Conștient de pericolul pe care îl reprezentau formarea mișcării sindicale și avântul ideilor socialiste, Ludovic Dessaux a ținut pasul cu acestea, adoptând un program de reforme preventive. Datorită progreselor făcute de mecanizare, doar zece oameni reușeau să asigure funcționarea zi și noapte a dogăriei mecanice și să producă patru sute de hectolitri de oțet în douăzeci și patru de ore. Ceilalți salariați, de cincisprezece ori mai numeroși, aveau sarcini legate de curățenie, îndependență și administrație.

Pentru a avea un control asupra lor și a-i feri de influența aceluia „mesianism revoluționar”, a cărui extindere amenința încă din perioada Comunei din Paris, Ludovic a propus un model de organizare ce avea la bază paternalismul, cultul ordinii morale și supunerea în fața religiei. Astfel, în 1880, a instituit un regulament interior compus din treisprezece puncte ce făceau cunoscute virtuțile cardinale, socotite indispensabile pentru buna funcționare a firmei: evlavie, curățenie, punctualitate. Salariații trebuiau să muncească unsprezece ore pe zi și șase zile pe săptămână, să-și spună rugăciunea în fiecare dimineață și să nu stea de vorbă în timpul orelor de serviciu. Consumul de vin, alcool și tutun era interzis, iar îmbrăcămintea era supusă unui control sever. Astfel, erau proscrie veșmintele fanteziste, culorile vii și ciorapii rupți. Monotonie, liniște, obscurantism: așa poate fi descris universul cenușiu și trist în care era cufundată firma Dessaux și fiii în zorii secolului al XX-lea.

Marie Julie Dessaux, sora cea mare a lui Ludovic, l-a întâlnit pe Emile Lacan în 1865, când avea douăzeci și unu de ani. Bărbatul era originar din Château-Thierry, unde familia lui făcea comerț cu postavuri și articole de băcănie de mai multe generații. Cum îi plăcea să călătorească, firma l-a desemnat să se ocupe cu difuzarea și reprezentarea produselor. Muncitor, econom și autoritar, el a înțeles foarte repede că, prin căsătoria cu sora patronului său, alegea nu numai prosperitatea, ci și integrarea într-una dintre cele mai onorabile familii orleaneze. Pentru un fiu de băcan, o asemenea ascensiune nu era de neglijat.

În ceea ce îl privea, Ludovic era mulțumit să știe că putea să îi asocieze la conducerea afacerilor pe cei trei fii ai săi, Paul, Charles și Marcel, fără să nesocotească proiectele unei surori care, fiind strâns legată de interesele familiale, va dori într-o zi să-și vadă progenitura participând la ele. Căsătoria a fost deci celebrată la 15 ianuarie 1866, iar nouă luni mai târziu s-a născut un băiat căruia i s-a dat numele de René. (A murit la vârsta de douăzeci și opt de ani.) După această primă sarcină, Marie Julie a adus pe lume alți trei copii. Două fete și un băiat: Marie, Eugénie și Alfred.

Născut la 12 aprilie 1873, în casa înstărită de la numărul 17 de pe rue Porte-Saint-Jean unde se instalase perechea tinerilor căsătoriți, Charles Marie

Alfred Lacan purta prenumele unui unchi dinspre tată, ce murise prematur. I s-a dat și numele bunicului dinspre mamă, același pe care îl purtase și fondatorul dinastiei, precum și cel de Marie, mama lui Isus și sfânta protectoare a oțetului orleanez.

Înainte de sfârșitul secolului, Ludovic reușise să creeze piețe de schimb în colonii. Vindea castraveți murați, muștar, rachiu și oțet în Antile și importa rom din Martinica și cafea din Guadelupa. Și așa a devenit un mare negustor în domeniul industriei alimentare. Cât despre Emile Lacan, acesta continua să călătorească, dar hotărâse să plece din Orléans și să se stabilească în inima Parisului, într-un imobil luxos construit în 1853 și situat pe boulevard Beaumarchais, la numărul 95.

La parter, un birou specializat în depunerea brevetelor simboliza cum nu se poate mai bine conformismul acestui cartier liniștit în care locuiau notari, rentieri și reprezentanți comerciali. Puțin mai departe, la colțul cu rue Saint-Cloud, se zărea fosta reședință a lui Cagliostro, alias Joseph Balsamo, aventurier de trist renume².

Pe la 1860, acest cartier era înțesat, până la cunoscutul bulevard al crimei, de o mulțime de scene pe care țopăiau tot felul de măscărici ce-și făceau numerele și se întreceau strâmbându-se în fața unei lumi pline de pitici, oameni-schelete, câini socotitori și ventriloc. Paul de Kock, romancier popular, locuise cândva la doi pași de acel loc. Idol al midinetelor, el era stăpânul bulevardului, înfășurat în aceeași haină albastră, cu un lornion în mână, iar pe cap cu o tichie de catifea. După ce războiul și Comuna s-au sfârșit, bulevardul și-a schimbat stilul. În numele ordinii publice, burghezia triumfătoare zdrobise proletariatul din cartierele mărginașe, sperând astfel să-i destrame și visurile de egalitate. Ea alungase scenele de bălci și pe ventriloc pentru a trăi în confortul unei bunăstări chibzuite, fără să aibă cea mai mică îndoială cu privire la iscusința sau arta sa oficială.

Deși era autoritar și avea o fire dificilă, Émile Lacan era supus soției sale, iar aceasta se supunea la rândul ei cu rigiditate tuturor dogmelor Bisericii Catolice. De aceea, Alfred a fost trimis la internat la seminarul de la Notre-Dame-des-Champs. Când îl va termina, le va purta o mare ranchiună părinților săi, cărora le reproșa că l-au lipsit de căldura unui cămin familial³.

De îndată ce a atins vârsta potrivită, a fost atras în activitățile înfloritoare ale familiei Dessaux. Foarte repede s-a dovedit a fi un reprezentant perfect al intereselor firmei. Cultura nu îl atrăgea, dar era la fel de grijuliu cu propriile sale economii ca și cu interesele financiare ale întreprinderii. Mustăcios și rotofei, avea trăsăturile comune ale unui mic comerciant din perioada Belle Époque, strivit de autoritatea paternă.

Pe la 1898, a cunoscut-o pe Émilie Philippine Marie Baudry, al cărei tată fusese avar înainte de a deveni proprietar rentier. Tânăra fată locuia într-un imobil identic celui în care locuia familia Lacan, situat la numărul 88 de pe boulevard Beaumarchais. Crescută într-o școală religioasă, fusese supusă influenței janseniste exercitate de prietena sa din copilărie, Cécile Gazier. Tatăl ei, Charles Baudry, era un bărbat plăcut și simplu, iar mama, Marie-Anne Favier, o femeie de o mare cucernicie. La douăzeci și trei de ani, Émilie se simțea atrasă de viața austeră. Îmbrăcată întotdeauna în negru, era zveltă, avea ochii întunecați și părea stăpânită de un ideal creștin ce contrasta cu religiozitatea simplă, provincială a familiei Dessaux.

S-a căsătorit cu Alfred la 23 iunie 1900. Căsătoria a fost celebrată în biserica Saint-Paul-Saint-Louis. Zece luni mai târziu, la 13 aprilie 1901, la ora două și jumătate după-amiaza, l-a adus pe lume pe primul ei copil, care a primit următoarele prenume: Jacques, Marie, Émile. După ce tatăl și cei doi bunici l-au declarat la ofițerul stării civile de la primăria arondismentului III, a fost botezat la biserica Saint-Denis-du-Sacrement.

Imediat după perioada lehzuziei, Émilie Baudry-Lacan a rămas din nou însărcinată. În 1902, a adus pe lume un al doilea băiat, botezat Raymond, ce a murit peste doi ani de hepatită. Dar, în luna aprilie 1903, o altă sarcină s-a anunțat și în 25 decembrie la ora unu și jumătate dimineața a văzut lumina zilei o fetiță, căreia i s-a pus numele Madeleine Marie Emmanuelle. În dimineața zilei de 27, tatăl ei a declarat-o la starea civilă în prezența a doi martori: proprietara unui magazin din boulevard Sebastopol și bunicul dinspre mamă. Émilie avea atunci douăzeci și șapte de ani. Cel de-al patrulea copil, Marc-Marie (ce va purta mai târziu numele de Marc-François), se va naște abia în 1908, la 25 decembrie, la zece minute după miezul nopții. Epuizată de această ultimă sarcină și în urma unor puternice dureri abdominale, a fost supusă unei operații chirurgicale în urma căreia nu a mai putut să aibă copii.

Încă de la nașterea lui Jacques, mama a angajat o tânără guvernantă pe nume Pauline, care s-a apropiat de cei trei copii, dar nu și-a ascuns preferința pentru micuțul „Marco”. Jacques, căruia i se spunea „Jacquot”, s-a arătat gelos, deși era preferatul mamei sale. Foarte curând a devenit capricios și tiranic, revendicându-și întotdeauna locul de frate mai mare prin cereri nestăvilite de mâncare, bani și cadouri. Față de „Marco” a avut întotdeauna o atitudine paternă, pentru a înlocui lipsa lui Alfred.

Aparent, cei trei copii au trăit într-un cămin pe care îl țineau unit evlavia și ritualurile religioase. Dar, în realitate, conflicte aprige tulburau relațiile dintre cele două familii ce locuiau în același imobil de pe boulevard Beaumarchais. Émilie nu se înțelegea cu soacra ei, Marie Julie, pe care o socotea prea autoritară față de Alfred, și nu le suferea nici pe cumnate, Marie și Eugénie, cărora le reproșa că sunt meschine. În felul acesta, Alfred s-a certat cu tatăl său, nevoit astfel să iasă la pensie și să se întoarcă să trăiască la Orléans. Fiul i-a urmat tatălui în afaceri. În loc să mai străbată Franța, el a rămas în oraș, devenind repede agentul general al firmei Dessaux pentru capitală. Cordial și diplomat, a reușit să întrețină relații excelente cu clientela și s-a dovedit un fin cunoscător al regulilor comerțului parizian⁴.

Anii copilăriei în sânul unei familii normale și conformiste au lăsat în inima lui Jacques o amintire îngrozitoare. Crescut într-un climat de religiozitate sufocantă și de permanente conflicte familiale, a continuat și el certurile cu bunicul, pe care îl disprețuia și căruia îi va face public un portret de o violență nemaîntâlnită, la un an după moartea tatălui său: „În «Bunicul este bunicul» e vorba despre următoarea situație: acel execrabil mic-burghez care era respectivul individ, acel oribil personaj datorită căruia am atins la o vârstă precoce funcția fundamentală ce consta în a-l blestema pe Dumnezeu, acel personaj este exact același care este înscris în registrul stării civile ca fiind dovedit prin legături de căsătorie drept tatăl tatălui

meu, prin aceea că despre nașterea acestuia e vorba în respectivul registru⁵". El nu i-a iertat niciodată acestui bunic că și-a exercitat funcția paternă într-un fel care a înjosit-o: „Jacques, scrie Marc-François, a primit numele de Émile din cauza bunicului dinspre tată, care a jucat, mai mult decât Alfred, un rol important în descoperirea *numelui-tatălui*". Sau: „Émile îl punea «la colț» ca să-l pedepsească, în loc să-l educe ca un tată; dacă asta înseamnă să fii Tată, îl blestem! Cu toate acestea, tatăl său adevărat (Alfred) era și iubitor, și iubit⁶".

Când Emile s-a întors la Orléans, Alfred a plecat și el din boulevard Beaumarchais pentru a se stabili cu familia sa pe rue du Montpamasse. Luaseră hotărârea de a-l da pe Jacques ca extern la colegiul Stanislas, acolo unde erau primite cele mai bune odrasle din familiile marii burghezii, dar și ale burgheziei mijlocii catolice. O asemenea decizie vorbea despre starea de spirit a familiilor Lacan-Dessaux-Baudry la câțiva ani de la separarea bisericii de stat: clericalism și ostilitate față de valorile Republicii și ale laicității.

Alfred a rămas multă vreme certat cu tatăl său, iar cele mai plăcute momente de destindere înainte de Primul Război Mondial și le-a petrecut alături de familia soției sale. A închiriat la Jouy-en-Josas o casă confortabilă căreia i-au dat numele *Villa Marco*, în cinstea fiului cel mic. Émilie îi primea aici, în atmosfera veselă de la țară, pe fratele ei Joseph, pe sora sa Marie cu soțul acesteia, Marcel Langlais, și pe cei patru copii, Roger, Anne-Marie, Jean și Robert, care se bucurau să joace popice cu unchiul lor Alfred. În ceea ce îl privește, „Jacquot” a fost încântat când tatăl său a cumpărat un frumos automobil. Atras foarte devreme de viteză, el se așeza la volan ca și cum urma să conducă sau lua loc plin de mândrie lângă Gaston, șoferul angajat de Alfred⁷.

Marea renaștere a colegiului Stanislas a început imediat după baricadele din 1848. Impactul revoltelor populare a împins într-adevăr clasa dominantă, altădată voltairiană și anticlericală, să încredințeze educația copiilor săi unor școli confessionale. În anii imediat următori, colegiul număra mai mult de o mie de elevi. Spre sfârșitul secolului, călugării marianști care conduceau lăcașul au dispus construirea unor clădiri noi în care au fost instalate amfiteatre, laboratoare și o sală de scrimă.

În vremea aceea s-au consolidat tradițiile colegiului. A fost creată o Academie de științe și litere ai cărei membri purtau în timpul ceremoniilor o centură verde brodată cu auriu, iar sărbătoarea Sfântului Charlemagne era celebrată printr-un banchet la care erau invitate cele mai bune clase. În acea zi, elevii cu rezultate strălucite pronunțau un discurs, filosofic sau literar, în fața colegilor de promoție.

În iulie 1901, legea privitoare la asociații a modificat situația colegiului, obligând congregația marianștilor să solicite o autorizație de funcționare, care nu i-a fost acordată. De îndată, pentru a evita interdicția, a fost lansată o vastă campanie de subscripții. Unii dintre foștii elevi au creat o societate imobiliară cu rostul de a cumpăra zidurile, mobilierul și firma colegiului, care a devenit astfel o școală liberă, iar activitatea de predare a fost încredințată clerului secular și unor dascăli laici⁸.

Marc Sangnier, fondator al Sillonului și tată al democrației creștine *à la française*, s-a mobilizat și a fost ales primul președinte al noului consiliu de administrație.

Astfel, una dintre instituțiile religioase cele mai conservatoare din Paris a fost salvată prin intervenția unui fiu spiritual al lui Lamennais ce urma să fie condamnat în 1910 de către Vatican pentru că a încercat să introducă spiritul Luminilor în inima unui catolicism reacționar și conformist⁹.

În 1903, Sangnier a părăsit președinția colegiului, în timp ce abatele Pautonnier prelua funcția de director. Domnia acestuia avea să dureze șaptesprezece ani și va lăsa o amintire de neșters în memoria elevilor din promoția tânărului Lacan. Profesor titular de matematică și mai familiarizat cu ecuațiile decât cu gestiunea unei instituții, abatele s-a dedicat cu trup și suflet lumii celor mici pe care o avea în grijă. Îi spunea fiecăruia pe nume și era tot atât de preocupat de sănătatea elevilor săi ca și de studiile lor, continuând să le urmărească evoluția și după ce aceștia terminau colegiul. Nu numai că a reușit să-i ajute pe părinții ce aveau probleme materiale, dând din propria lui pungă, dar a și modificat regulamentul interior pentru a permite elevilor cu origine modestă să-și pregătească examenele de licență în litere, fiind în același timp supraveghetori la prima clasă de liceu. Printre tinerii care au frecventat instituția înainte de Primul Război Mondial erau și unii ce vor deveni celebri. Între 1908 și 1909, Charles de Gaulle a petrecut aici doi ani, perioadă în care și-a pregătit concursul de intrare la Școala de la Saint-Cyr, iar Georges Guynemer, mai tânăr decât primul, s-a remarcat prin purtarea sa extravagantă¹⁰.

În 1908, abatele Jean Calvet a fost numit profesor responsabil cu predarea literaturii la prima clasă de liceu. La seminarul teologic de la Cahors, îl avusese dascăl pe Fernand Dalbus, un profesor de morală ce reușise să reconcilieze Biserica Anglicană cu Biserica Ortodoxă. Calvet vorbea în stilul lui Bossuet și te trimitea cu gândul la Confucius. Format la Sorbona de Gustave Lanson și Émile Faguet, devenise un specialist al clasicismului francez. Sub conducerea lui, predarea literaturii s-a conformat întru totul spiritului clerical, deopotrivă raționalist și îngust. Cei mai privilegiați erau autorii Secolului de aur: Pascal și Bossuet, în primul rând, urmași de Racine, Malherbe și La Fontaine. Secolul al XVIII-lea era neglijat, ca de altfel și lucrările lui Ernest Renan. Cât despre poezia modernă, ea era reprezentată de Sully Prudhomme și Edmond Rostand, în detrimentul lui Baudelaire, calificat drept „poet morbid“, și al lui Mallarmé, despre care nici măcar nu se vorbea. Abatele Beaussart, pedagogul colegiului, era mereu îngrijorat și gata să lupte împotriva pretinselor seducții ale literaturii: „Nu vă lăsați cuprinși de îndoială, această neurastenie a inteligenței“, le spunea el elevilor care visau să devină Rimbaud¹¹.

La filosofie, la loc de cinste se afla Descartes. În inima acestei vechi fortărețe creștine, tânărul Lacan a primit, deci, de-a lungul anilor de școală, o cultură clasică, puțin deschisă către spiritul Luminilor, impermeabilă la modernitate și centrată pe un cartezianism creștin ce răspundea devizei de pe frontispiciul școlii: „Francez neînfricat, creștin nepătat“. În aceeași promoție cu el se aflau Louis Leprince-Ringuet, viitor academician, Jacques Morane, viitor prefect, Paul de Sèze, care va alege o carieră medicală, și Robert de Saint Jean, viitor scriitor și prieten intim cu Julien Green.

Începând cu 1915, războiul a intrat brusc în viața familiei Lacan. Mobilizat cu gradul de sergent, Alfred a fost afectat la serviciul de aprovizionare cu alimente al armatei, în timp ce Émilie l-a înlocuit în funcția sa de agent al firmei Dessaux¹². În curtea colegiului Stanislas, transformată în spital, au fost adăpostiți soldații răniți

întorși de pe front. Spectacolul membrelor amputate și al privirilor pierdute ale acestora a trezit probabil în fiul lui Alfred dorința unei cariere medicale. Și totuși, în toată această perioadă, părea mai degrabă preocupat de propria sa persoană, străduindu-se să fie peste tot pe locul întâi: „Lacan îi intimida chiar și pe profesorii săi, scrie Robert de Saint Jean. Primul la toate. Ochi frumoși, gravitate malițioasă. Păstra, fără să dea impresia, o anumită distanță între el și colegii de generație; în timpul recreației, nu se juca niciodată cu noi de-a indienii. O singură dată a fost întrecut, la eseul de literatură franceză, de un rival, căruia i-a declarat cu detașare: «Bineînțeles, ai câștigat, scrii ca Doamna de Sévigné¹³!»“

Aroganța era caracteristica majoră a acestui adolescent căruia nu i-au plăcut niciodată jocurile de copii, dar, spre deosebire de ceea ce afirmă Robert de Saint Jean, ea nu i-a adus nici locul unu, întotdeauna ocupat de Jacques Morane, și nici vreun premiu special. Lacan a fost un elev strălucit, în primul rând la lucrările de religie și la traducerile din latină, dar pentru celelalte materii a trebuit să se mulțumească cu câteva mențiuni. Notele din prima clasă de liceu sunt între 9 și 19, cu o medie situându-se undeva în jurul lui 15. Cât despre aprecierile profesorilor pentru anul școlar 1916–1917, ele ne arată că Jacques-Marie era mai degrabă fantezist, cam vanitos, uneori supărător și mai ales incapabil să-și organizeze timpul și să se comporte ca și ceilalți. Deseori absent din motive de sănătate, obișnuia să și fugă de la școală și suferea de un soi de plictis, un amestec de apatie și desfătare¹⁴.

Față de fratele lui mai mic, avea o atitudine paternă. Îl proteja, se juca cu el de-a profesorul și elevul și îl puneă să-i spună lecțiile la latină: „Prin 1915, el avea paisprezece ani, iar eu șapte, și mă ajuta la latină. Am și acum în fața ochilor literele pe care le caligrafia frumos și îl aud vorbindu-mi despre cazuri și despre modurile verbelor¹⁵.” Cam în aceeași vreme, a descoperit opera lui Spinoza. A atârnat pe un perete din camera lui o epură ce reprezenta planul *Eticii*, plină toată de săgeți colorate¹⁶. Acest act de subversiune într-o lume de mici negustori l-a încurajat în afirmarea propriilor dorințe, în fața unui tată a cărui singură ambiție era, în mod evident, să-l vadă călcându-i pe urme pentru a contribui la prosperitatea afacerilor cu muștar.

În anul școlar 1917–1918, Lacan a avut norocul să aibă ca profesor un om excepțional cu care, mai apoi, avea să lege relații de prietenie. Născut în 1881, Jean Baruzi preda filosofia la colegiul Stanislas, concomitent cu redactarea tezei sale de doctorat despre viața și opera Sfântului Ioan al Crucii¹⁷.

Lucrările acestui gânditor catolic și raționalist, apropiat de Étienne Gilson, de Alexandre Koyré și de Henry Corbin, se înscriu într-un curent al gândirii franceze apărut ca urmare a creării, în 1866, a secției de științe religioase la École pratique des hautes études (EPHE). La optsprezece ani după inaugurarea secției a IV-a, axată pe științele filologice și istorice, această a V-a secție era menită să înlocuiască vechile facultăți de teologie care nu mai făceau parte din universitate din 1885. Cu ocazia separării bisericii de stat, se puneă problema păstrării materiilor predate altădată sub eticheta teologiei. Deci, religiile trebuiau să facă obiectul unui studiu științific, istoric și comparativ. Această inițiativă a fost atacată atât de catolici, ce refuzau să separe chestiunea studiului textelor sacre de aceea a credinței și a originii divine a cultelor, cât și de stânga anticlericală, pentru care religia rămânea

o superstiție ce trebuia izgonită din universitate¹⁸. Or, creatorii secției se plasau pe un alt teren. Ei nu dădeau nicio bătălie „pentru sau contra catolicismului”, dar socoteau necesar ca fenomenele religioase să se studieze cu instrumentele științei pozitive și în spirit științific: „În realitate, scrie Koyré în 1931, printre profesorii acestei secții, erau — și există și astăzi — și erudiți catolici și protestanți; liberi cugetători; evrei credincioși; și chiar și oameni ai bisericii și rabini¹⁹.”

Lucrările lui Jean Baruzi aparțineau acestei concepții asupra studiului religiilor. Împotriva unei tradiții strict laice și anticlericale, el susținea într-adevăr că „un mistic creștin nu poate fi înțeles decât de cel ce încearcă să trăiască cu el în lumea iertării²⁰”; dar, în fața teologilor, refuza să adopte ca atare dogma iertării.

Alături de descoperirea precoce a lui Spinoza, filosofia predată de Baruzi a avut rolul de a realiza în itinerarul lui Lacan un fel de tranziție între un catolicism cucernic — cel din mediul familial — și un catolicism erudit și aristocratic, ce putea servi drept fundal cultural sau instrument critic în abordarea domeniului religios. În această privință, Cécile Gazier, prietena din copilărie a lui Émilie Baudry, a jucat și ea un rol important. Lacan nutrea pentru aceasta o vie admirație, iar ea l-a inițiat în lucrările pe care tatăl său, Augustin Gazier, le-a consacrat istoriei jansenismului²¹.

La vârsta de șaptesprezece ani, Jacques a întreținut primele sale relații sexuale cu o clientă a tatălui său, cu ocazia unei căsătorii la care fratele lui era cavaler de onoare. În ceea ce îl privește pe acesta din urmă, din cea mai fragedă copilărie și-a manifestat dorința de a se face preot, ceea ce nu l-a împiedicat să se îndrăgostească de una dintre verișoarele lui și să facă proiecte de căsătorie. La adolescență însă, a optat pentru viața monahală, care l-a îndepărtat definitiv de sexualitate și de viața conjugală: „Mama a fost singura femeie pe care am admirat-o de la A la Z, a declarat el. Era o creștină adevărată, ceea ce nu se putea spune despre tata. Deși mama nu a avut niciun rol în evoluția mea către sacerdoțiu, a fost foarte fericită de hotărârea pe care am luat-o, în timp ce tata s-a arătat ostil²².”

Împreună cu Francis Goullin și Robert de Saint Jean, Lacan a început să frecventeze librăria pe care o ținea Adrienne Monnier la numărul 7, pe rue de l'Odéon. Cu o față rotundă și fără riduri, îmbrăcată într-o fustă largă și plisată, aceasta își primea clienții și organiza lecturi publice la care veneau scriitori deja celebri: André Gide, Jules Romains, Paul Claudel. Lacan s-a arătat interesat și de dadaism, iar curând a descoperit spiritul nou și prima formă de suprarealism prin lectura revistei *Littérature*. I-a cunoscut pe André Breton și pe Philippe Soupault și a asistat plin de încântare la prima lectură a lui *Ulise*, de James Joyce, la librăria *Shakespeare and Co*. În această perioadă, în timpul unei grave crize melancolice, a respins cu violență universul familial și valorile creștine în care a fost crescut²³. Către 1923, a auzit pentru prima dată de teoriile lui Freud, dar atenția i-a fost reținută de ideile lui Charles Maurras. Fără să adere la principiile antisemitismului, l-a întâlnit pe acesta din urmă de mai multe ori și a participat la unele reuniuni organizate de Action française²⁴, descoperind astfel un radicalism și un cult al elitelor care l-au ajutat să se îndepărteze și mai mult de mediul familial pe care l-a urât întotdeauna.

Alfred și Émilie au început să se îngrijoreze când au văzut atitudinea fiului lor ce își disprețuia originea, era îmbrăcat ca un dandy și visa să devină Rastignac.

Într-o zi, Robert de Saint Jean l-a întâlnit în fața intrării parcului Monceau și a constatat că încă nu luase o hotărâre: „Poate medicina, dar de ce nu o carieră politică?” Într-adevăr, Lacan se gândea serios să fie secretarul unui om politic²⁵.

Respingerea religiei și abandonarea credinței au prins un contur mai ferm atunci când Lacan a început să citească în germană opera lui Nietzsche. În 1925, a redactat un minunat elogiu al gândirii filosofului, ce urma să fie rostit de fratele lui la banchetul organizat pentru sărbătoarea Sfântului Charlemagne. Textul era o adevărată provocare pentru autoritățile colegiului Stanislas. El acuza de nulitate filosofia engleză și punea în valoare marea tradiție germană. Când tânărul Marc-Marie a terminat de citit discursul scris de fratele său, Beaussart s-a ridicat furios și a rostit aceste cuvinte ce au sunat ca o anatemă: „Nietzsche era nebun²⁶!”

În 1926, atunci când Jacques provoca scandal în sânul familiei din cauza preferinței sale pentru libertinaj și a azeziunii la tezele Anticristului, Marc-Marie a luat decizia definitivă de a se călugări. A avut sentimentul acut al acestei vocații în ziua de 13 mai, pe când citea preceptele Sfântului Benedict. Într-o clipă, a scris pe o hârtie cuvântul „benedictin”, iar vederea acelor zece litere a avut asupra lui efectul unei revelații. Cu toate acestea, la recomandarea fratelui său, furios de decizie, a urmat un an studii de drept. Apoi, timp de șase luni a frecventat cursurile Școlii de la Saint-Cyr și a făcut serviciul militar ca ofițer de rezervă.

În iarna anului 1929, a plecat la mănăstirea de la Hautecombe, monument din alte timpuri situat în inima lacului lui Lamartine și capitală a Ordinului benedictinilor. Pe peronul gării, răvășit, Jacques-Marie privea îndepărtându-se toate amintirile care îl legau de copilărie. S-a dorit protectorul acestui frate mai mic și a făcut tot ce i-a stat în putință pentru a evita o asemenea izolare. De aceea, își reproșa că nu a putut să îl convingă pe tânărul său frate să urmeze o carieră de inspector de finanțe. La 8 septembrie 1931, acesta a rostit legământul și și-a înlocuit al doilea prenume cu François, în cinstea sfântului Francisc din Assisi. Patru ani mai târziu, la 1 mai 1935, primirea în ordin a fost celebrată în prezența lui Jacques, care nu s-a mai dus după aceea niciodată la Hautecombe. Între timp, Alfred și Émilie s-au mutat din apartamentul de pe rue du Montpamasse pentru a locui în Boulogne, unde și-au construit o casă prosperă, la numărul 33 de pe rue Gambetta.

Cât despre Madeleine, ea s-a căsătorit la 20 ianuarie cu Jacques Houlon, un descendent al celeilalte ramuri a familiei Lacan. Om de afaceri, acesta va locui mulți ani împreună cu soția sa în Indochina. Astfel, fiecare în felul lui, cei trei copii ai lui Alfred vor rupe legăturile care îi legau de familia lor: primul printr-o ruptură intelectuală, cel de al doilea datorită stabilirii de lungă durată într-o țară îndepărtată, cel de al treilea prin sacerdoțiu. La sfârșitul anului 1928, Madeleine s-a îmbolnăvit grav de tuberculoză. Trimisă într-un sanatoriu, tocmai urma să fie supusă unei operații de pneumotorax când fratele ei a venit să-i facă o vizită. Furios, acesta a interzis tratamentul, susținând că sora lui se va însănătoși singură. Nu se înșela²⁷.